

Валерій ПАВЛОВ

*кандидат філософських наук, доцент,
Національний університет харчових технологій,
Київ, Україна
vpavlov52@gmail.com*

ЦІННІСНИЙ ВИМІР ТЕХНІКИ

У довкіллі багато утворень, які сприймаються людьми як такі, що є звичними, буденними (схід і захід Сонця, вода і повітря, транспорт, предмети побуту, носії інформації тощо). І хоча їх значення всі розуміють, лише тоді, коли щось зникає, втрачається на певний час або назавжди (наприклад, в будинок призупиняється постачання води, перестає працювати зручний маршрут транспорту, виникають перебої у телефонному зв'язку), індивіди гостро відчують цінність того, до чого звикли. Існує й інша ситуація: конкретні явища природи чи здобутки цивілізації стають предметом спеціального осмислення. При такому підході існує можливість всебічно проаналізувати історію їх становлення, механізм функціонування, перспективи буття, усвідомити реальний статус і цінність у природному чи соціальному світі. Спробуємо в такому контексті розглянути техніку.

Остання – надзвичайно складне утворення, що виникло і функціонує завдяки інтелектуальній та практичній діяльності численних поколінь, які жили раніше і живуть тепер. По мірі розвитку суспільства вона постійно вдосконалюється і допомагає людям вирішувати різноманітні питання та проблеми. Сучасне суспільство неможливо уявити без простих та досконалих машин, апаратів і механізмів, які активно використовуються у різних сферах індивідуального, колективного та суспільного життя.

Термін «техніка» має давньогрецьке походження і буквально означає: вправність, майстерність. Свого часу німецький філософ М. Хайдеггер небезпідставно підкреслював, що техніка не може існувати без знання. В нинішніх умовах під технікою розуміють штучно створені людиною прилади, машини, механізми, за допомогою яких вона впливає на довкілля і змінює його відповідно до власних потреб та інтересів. Це особливий світ, що існує у суспільстві, і значною мірою диктує йому свої правила та вимоги.

Досліджувати техніку водночас і цікаво і непросто, адже йдеться про унікальне поєднання знань, їх опредмеченого буття в різноманітних матеріальних утвореннях, людського досвіду, інтуїції та ін. Найбільш широкий пласт інформації про техніку та її цінність для людей дає така форма знання як філософія техніки. Це відносно новий розділ філософії, що конституювався лише у ХХ ст. В його рамках відбувається осмислення

суті та найбільш загальних характеристик цього надбання цивілізації. Філософія цікавиться технікою у її історичних, онтологічних, світоглядних і аксіологічних вимірах. Тобто спектр проблематики досить широкий. Тут техніка постає не лише у її прикладному прояві, а передусім як соціокультурний феномен. Гносеологічно шлях від загального до конкретного дає можливість побачити у техніці не лише засіб, використання якого дозволяє людям економити час та власні зусилля при вирішенні різноманітних питань і проблем, а й могутню силу, за допомогою якої можна освоювати і перетворювати дійсність, виходити за межі реальності, створювати віртуальний світ, моделювати надзвичайно складні процеси.

Тісний зв'язок техніка має з таким явищем як технологія. І хоча в останній не завжди присутня технічна спрямованість, у багатьох технологіях вона виражено заявляє про себе. Технологія – це спеціально організована (створена) система умов і чинників, що визначає і забезпечує певну послідовність цілеспрямованого впливу суб'єкта на об'єкт. У всіх сферах життєдіяльності, де без техніки обійтись не можна, вона значною мірою визначає процесуальний компонент технології. В англійській літературі поняття «техніка» і «технологія» вживаються як синоніми.

Гносеологічний і аксіологічний підходи до техніки дозволяють подивитись на неї з боку та з середини, проаналізувати причини продукування людиною цього утворення, найбільш важливі етапи становлення і розвитку, механізми функціонування. Філософська рефлексія над технікою – це інтелектуальне занурення в особливу сферу, в якій тісно переплетені між собою знання, досвід, творчість, практика. Рівень розвитку техніки у кожному конкретному суспільстві – один з важливих показників його прогресу, а матеріально-технічна база соціуму – чи не найфундаментальніша підвалина буття цієї підсистеми об'єктивної реальності. Іншою підсистемою виступає природа.

У багатьох наукових і філософських вченнях техніка розглядається як умова незалежності людини від природи. Постановка питання закономірна, але надмірна категоричність у даній ситуації шкідлива. Техніка дійсно потрібна для того, щоб мати можливість освоювати природу і використовувати її потенціал для покращення рівня життя людей. В той же час практика переконливо свідчить: нерозумне використання техніки негативно впливає на природу. Тезу відомого радянського біолога і селекціонера І. В. Мічуріна про те, що не потрібно чекати милості від природи, а взяти у неї все потрібне людині, не можна інтерпретувати метафізично.

Хоча філософія техніки, як підкреслювалось вище, – молода форма знання, саме філософське осмислення техніки та її ролі у житті людей має тривалу історію. Можна назвати низку концепцій техніки, кожна з яких по-своєму трактує даний феномен. На жаль, вони не мають спільного «знаменника». Внаслідок цього в рамках філософії техніки до сьогодення не існує загальноприйняте бачення означеного утворення.

Основні філософські концепції техніки:

– вчення про техніку німецького філософа XIX ст. Е. Каппа. Своєю роботою «Основи філософії техніки» він заклав підвалини філософського осмислення даного явища. Для нього техніка – своєрідне «продовження» людських органів, розвертання їхнього потенціалу. Тобто має місце антропогенний підхід до трактування техніки;

– техніка як засіб досягнення людського щастя. Автор вчення – німецький дослідник кінця XIX — початку XX ст. Ф. Бон. Проводить ідею, що техніку варто розглядати з позицій утилітарно-прагматичного розуміння обов'язку. Крім того, необхідно проводити чітке розмежування між наукою, без якої техніка існувати не може, і нею самою.;

– трактування техніки як «реальної творчості» російським дослідником першої половини XX ст. П. К. Енгельмейером. Особлива увага звертається на те, що техніка – інструмент, який використовує людини у «боротьбі з природою». Не в меншій мірі, ніж наука впливає на функціонування техніки, остання впливає на розвиток науки. Тут існує взаємна детермінація;

– теологічне розуміння техніки німецьким мислителем XX ст. Ф. Дессауером. Автор в своїх працях спробував поєднати вчення про Бога, науковий підхід до дійсності та трактування техніки як «способу буття людини»;

– концепція техніки німецького філософа XX ст. К. Ясперса (техніка як панування людини над природою, що здійснюється завдяки самій природі) та ін.

Різноманітність інтерпретацій техніки в рамках філософії – свідчення, з одного боку, складності цього феномену, з іншого – один з показників його важливої ролі у житті індивідів та соціуму в цілому.

Майже всі дослідники техніки переконані, що її аналіз потрібно здійснювати в контексті розгляду еволюції знарядь праці, поза якими становлення і функціонування людини як свідомої та діючої істоти неможливі. Трудова теорія вартості шотландського економіста А. Сміта і його ідея про людину як тварину, що створює знаряддя праці, – важливе методологічне підґрунтя продуктивного дослідження техніки. Вчення К.

Маркса та Ф. Енгельса про антропосоціогенез – наступний важливий щабель в теоретичному осмисленні створення і використання людьми всього, що допомагає їм в освоєнні та перетворенні довкілля.

В розмові про техніку важливо розрізнити знаряддя праці і власне техніку. Перше – хоча і важливе, але лише доповнення до людського тіла (передусім рук), те, за допомогою чого індивід впливає на довкілля, і що здійснювати такий вплив самотійно (без людини) не може. Техніка якісно змінює характер взаємодії суб'єкта і навколишньої дійсності. В ній яскраво присутній елемент відчуження у кращому розумінні слова. В самій простій машині (вже техніці!) з'являється нове, що відсутнє навіть у самому складному знарядді праці – можливість впливати на об'єкти при мінімальній участі людини або без її участі взагалі. Людство йшло до цього дуже довго. Лише в Новий час у суспільстві крім традиційного ремесла поступово формується новий вид виробництва – машинне виробництво. Багато у цьому плані зробила і епоха Відродження. Техніка – результат функціонування особливого виду творчості, який отримав назву «інженерний пошук». Останній неможливий без серйозної науки. Не випадково з часом широко вживаним стає термін «науково-технічна діяльність».

Техніка у всіх її різноманітних проявах має суспільний характер. Змістовно, функціонально, потенційно вона завжди залежить від розвитку суспільства: в першу чергу, знань, накопичених у ньому; потреб виробництва; запитів соціуму на конкретні технічні досягнення; характеру економічного, політичного і суспільного ладу в кожній конкретній країні та ін. Особливу роль техніка відіграє у воєнній сфері. На жаль, тут сила людського розуму продукує засоби знищення, раціональне та ірраціональне постають як зворотні сторони одне іншого, а мораль нерідко набуває деформованого характеру.

В ідеалі техніка покликана сприяти підвищенню якості людського життя, позбавляти індивідів рутинної і непривабливої діяльності, економити їх час, допомагати освоювати і перетворювати дійсність на засадах розуму. Практика свідчить, що це буває не завжди і не скрізь. В такій же мірі, в якій дане утворення залежить від людини у плані продукування, не менше залежить від неї і в плані використання. Хоча, без сумніву, техніка великою мірою впливає на життєдіяльність індивідів та суспільства в цілому, стратегічно її функціонування детермінується комплексом чинників, що мають власне людський вимір. Різноманітні футуристичні уявлення про «повстання», «бунт» машин – ніщо інше, як плід людської фантазії. При вмілому поєднанні розуму і моралі техніка завжди буде служити людині, а не всупереч її інтересам.